

Czibula Katalin (1962–2019)

Vannak olyan kutatók, akiknek hosszú életpályát ad a sors, sok évtizedes tudományos életút után láthatják munkájuk megbecsülését, eredményeik beépülését a tudományos diskurzusba, s azt az új nemzedéket, amely mesterként tekint fel rájuk. És vannak olyanok, akiknek fájdalmasan rövid életút jut, ígéretes kezdet és virágzó kiteljesedés, amelynek hirtelen lesz vége, anélkül, hogy valóra válna minden terv, és eljöhethetne az összegzés ideje. Czibula Katalin ez utóbbiak közül való: úgy ment el, hogy a Katona József kritikái kiadás és a csíksomyói passiók következő kötetére készült, még tele volt megírandó témákkal, leadandó kéziratokkal, s az utolsó percgig dolgozott. Pedig tudta, hogy beteg, tudtuk mi is, de azt reméltük, hogy megint le tudja győzni azt a kórt, amelyet olyan méltósággal, hősieen és elegánsan viselt, mint csak nagyon kevesen. És olyan természetesen és panasz nélkül, mintha valóban rendjén lenne az, hogy valaki sokkal nehezebb terheket kap a sorstól, mint amennyit megérdemel, mint amennyivel megbirkózhat közülünk bárki is.

1981-ben, Tarnai Andor előadásán és első szemináriumain dőlt el, hogy irodalomtörténész lesz, a 18. század kutatója. Tarnai Andor, akinek egyik kedvenc diákja volt, a *Pressburger Zeitung* feldolgozására, a magyar kultúra bécsi kapcsolatainak feltárására biztatta (a 18. századi magyarországi sajtót bemutató egyetemi programból nőtt ki a Seidler Andréával elkészített teljes repertórium 2000-ben: *On-line Repertorium der Pressburger Zeitung 1764–1780*. <http://purl.org/net./pztg>), Kilián István pedig a magyar dráma és színháztörténet kutatócsoportba vonta be, első egyetemi kurzusának hallgatójaként. Már magyar nyelv és irodalom-, művészettörténet szakos egyetemistaként kiderült, hogy milyen tehetséges: a TDK konferenciák sikerei, az első publikációk után nyilvánvaló volt, hogy az ócsai gimnáziumban, saját alma materében eltöltött első tanári év után az ELTE-n folytatja a pályáját, a Tanárképző Kar magyar irodalmi tanszékén. Azt, hogy milyen kiváló tanár, már a kezdetekkor a névtáblájára rajzolt, apró piros szívecskék jelezték, s azok a diákok, akik munkatársaivá, barátaivá váltak a főiskolai évek után. Azóta sok száz diáknak tanított nemcsak irodalomtörténetet, műelemzést, gyermek- és ifjúsági irodalmat, de stílust, ízlést, bátorságot, szókimondást és őszinteséget is. Tanárként segítőkészség, nyitottság, őszinte érdeklődés jellemezte (külön is bátorítva a nehéz sorsúakat, a fogyatékkal élőket), és lelkesen üdvözölt minden eredeti gondolatot, önálló véleményt – mostani diákjai is aggódva és reménykedve várták felépülését. Kényszerből kezdett el irodalomtanítás-módszertant tanítani, de a szükségből erényt csinált. A kötelezően letudott, lenézett kurzusból élő, izgalmas, hasznos stúdium lett: kiváló előadókat hívott meg, érdekes programokra, színházi előadásra vitte a hallgatókat, igyekezett minél többféle tanári módszerrel megismertetni őket, míg végül a Komplex Alapprogram egyik koordinátora, az Oktatási Hivatal tankönyvlektora, a téma kiváló szakértője lett, tanulmányokat írt, programokat dolgozott ki a pedagógiai reform keretében. Egyik tanítványa azt írta róla egy diákfórumon, hihetetlen volt számára, hogy a szakmai tekintély és tudás ennyi emberséggel, kíváncsisággal, humorral és kedvességgel járhat együtt, s ilyen ins-

piráló és érdekes lehet egy szeminárium. Csak a szigorára volt néha panasz: a diákoktól is elvárta azt az olvasottságot, szakmai alázatot és tájékozottságot, ami őt magát is jellemezte. „Mindemellett sosem volt bántó vagy kirekesztő, mélyen szeretett mindent, ami emberi. Tudta, hogy nekünk, a jövő tanárainak a belső tekintély megteremtésének módját kell átadnia. Hitt abban, hogy az irodalomtanárok feladata nem csupán a pusztán irodalomtörténet- és irodalomelmélet-tanítás, hanem az olvasóvá nevelés is” – írta tőle búcsúzva egyik volt hallgatója. Nemcsak Magyarországon, de Bécsben is voltak ragaszkodó tanítványai: egy éven keresztül volt vendégprofesszor a császárvárosban, ahová mindig visszatért, kutatni és publikálni kedvenc témáit, erősíteni az ottani hungarológiai műhelyt. Nemzetközi kapcsolatai nemcsak Ausztriához kötötték: 2006-ban tagja lett a párizsi székhelyű SIHCTOB-nak (Société Internationale d’Histoire Comparée du Théâtre, de l’Opéra et du Ballet), amelynek tagjaként Aix les Bains-ben, Montalbanóban tartott előadást, s több tanulmánya jelent meg a társaság lapjában (*Théâtre et Drame musical, Revue Européenne Bilingue*) is. 2013-tól a La Société Internationale pour l’Étude du Théâtre Médieval munkájába is bekapcsolódott, a társaság prágai konferenciáján tartott előadást.

A főiskolai órák mellett szenvedélyesen kutatta saját irodalomtörténeti korszakát. Publikációinak témája sokszínű és érdekes volt, mint ő maga. Kutatásainak egy része a bécsi udvari kultúrára, Mária Teréziára és korára irányult, sokat foglalkozott az udvari reprezentációval, Bécs és Pozsony színházi és irodalmi kultúrájával. Kandidátusi disszertációját is ebből írta (*Az udvari élet hírei a Pressburger Zeitung hasábjain*, 1994). A tanulmányokból német nyelvű kötet lett néhány éve,¹ ebben a bécsi udvarhoz köthető drámaszövegekről, a pozsonyi, eszterházi és tatai kastélyszínházakról szóló tanulmányok mellett az udvari teatralitás – alig kutatott – érdekes témáiról írt (a tűzijátékokról mint a reprezentáció alkalmairól, az udvari kertek látványvilágáról stb.). Művészettörténészként is bekapcsolódott a kastélyszínházak kutatásába: 2008-tól az eszterházi kastély és kert rekonstrukciós projektjének művészettörténésze volt. Az Esterházy-előadások hazai repertoárjának kiegészítése érdekében, a kiváló orosz repertóriumok alapján kutatta Szentpéterváron a 18. századi librettókat, amelyek sokkal teljesebb számban maradtak fenn ott, mint nálunk. Az Esterházáról Nagy Katalin cárnő udvarába utazó olasz vándortársulatok anyagából 34 szöveggönyvet sikerült megtalálni és lefotózni, így a lappangó (vagy elveszett) magyarországi szöveggönyvek helyett a szentpéterváriak jelenthetnek új forrást a magyarországi főúri színjátszás kutatásához, a nemzetközi, európai kapcsolatok feltérképezéséhez. Az óriási anyag feldolgozására, egyeztetésére az eszterházi adatokkal és szövegekkel már nem jutott ideje. Az Esterházyaktól maradt szöveggönyvek, díszlettervek nyomán kezdte el kutatni Jean Georges Noverre életművét. Egy varsói tanulmányút vezette nyomra, s így jutott el Párizsba, ahol végigfotózta Noverre lényegében elfeledett kézíratait, rajzait és jelmezgyűjteményét. A komoly tudományos felfedezés kiaknázására, nemzetközi bemutatására sem maradt ideje, de az első publikációja² is sejteti a felfedezés európai és magyar jelentőségét.

1 *Theater und Öffentlichkeit: Beiträge zur ungarischen Theaterkultur des 18. und 19. Jahrhunderts: Beiträge zur ungarischen Theaterkultur des 18. und 19. Jahrhunderts* (Budapest: Protea Kiadó, 2016).

2 „Jean Georges Noverre ismeretlen jelmezgyűjteménye és magyar vonatkozásai”, in *Táncművészet és intellektualitás*, szerk. BOLVÁRI Takács Gábor, NÉMETH András és PERGER Gábor, 61–74 (Budapest: Magyar Táncművészeti Egyetem, 2018).

A kastélyszínházak és iskolai színjátszás több szállal is összeszővödött a 18. század utolsó harmadában. Czibula Katalin ez utóbbi témát is évtizedeken át kutatta: pályája elején, első tudományos publikációját Kereskényi Ádám jezsuita drámaszerzőről készítette 1984-ben,³ s tudományos pályája egyik csúcspontján is ebből a témából (*Az iskolai színjátszás hatása a 18–19. század magyar dramaturgiára*) tartott habilitációs előadást a Debreceni Egyetemen, 2013-ban. 1986-tól volt a Régi Magyar Drámakutató Csoport tagja. A rendszeres erdélyi és szlovákiai kutatóutak anyaggyűjtőjeként, aztán a feltárt szövegek sajtó alá rendezőjeként, a *Régi Magyar Drámai Emlékek* 18. századi sorozatának szerkesztőjeként és lektoraként is pótolhatatlan és hűséges munkatárs volt. Ott vannak a szövegkiadásai mind a két jezsuita drámakötetben,⁴ a *Piarista iskoladrámák* második kötetében.⁵ A *Kollégiumi drámagyűjtemények* (2015) hatalmas anyagában Szigethy Gyula Mihály hét kéziratot vígjátékát rendezte sajtó alá, bemutatóva egy olyan drámaírói életművet, amelyről korábban nem is hallottak a kutatók.⁶ Tavasszal már készült a *Ferences iskoladrámák* második kötetére, rendezte, előkészítette az anyagot, ahogy egy másik kötetnyit is – ez már nélküle, az ő biztatása és lendülete nélkül fog megjelenni. 1988-tól kezdve minden régi magyar drámatörténeti („egri”) konferencián ott volt, négy konferenciakötetnek volt a szerkesztője, a legutóbbi éppen a napokban várja a megjelenést,⁷ de a neve már csak gyászkeretben lehet ott az általa kitalált, megtervezett logó – egy színházi maszkot viselő puttó – mellett, a kötet címlapján.

Egyik kedvenc drámája a *Bánk bán* volt, érzékenyen és értően elemezte-tanította, s tanulmánya a *Bánk bán* nőalakjairól azt is jelzi, hogy a sok más téma mellett mennyire érdekelt a női szemléletmód, a női irodalom, sőt a női látásmód is (ezért rendezett több kiállítást is a kortárs cigány festőnők műveiből).⁸ A női szerepekről az utóbbi években több fontos tanulmányt is megjelentetett.⁹

3 „Egy XVIII. századi jezsuita iskoladráma tanulságai”, in *Írók és művek a XVII–XVIII. században: Négy tanulmány a régi magyar irodalom köréből*, szerk. HARGITTAY Emil és LANCSÁK Gabriella, 101–130 (Budapest: ELTE, 1984).

4 *Jezsuita iskoladrámák I.: Ismert szerzők*, kiad. ALSZEGHY Zsoltné, CZIBULA Katalin és VARGA Imre, Régi magyar drámai emlékek XVIII. század 4/1 (Budapest: Argumentum Kiadó – Akadémiai Kiadó, 1992).

5 *Piarista iskoladrámák II.*, kiad. DEMETER Júlia, KILIÁN István, CZIBULA Katalin és PINTÉR Márta Zsuzsanna, Régi magyar drámai emlékek XVIII. század 5/1 (Budapest: Argumentum Kiadó – Akadémiai Kiadó, 2007).

6 *Kollégiumi drámagyűjtemények*, szerk. DEMETER Júlia, s. a. r., CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia és PINTÉR Márta Zsuzsanna, Régi magyar drámai emlékek XVIII. század 7 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2015).

7 *Theory and Practice in 17th–19th Century Theatre – Sources, influences, texts in Latin and in the vernacular, ways towards professional stage*, eds. Katalin CZIBULA, Júlia DEMETER and Márta Zsuzsanna PINTÉR (Eger: Liceum Kiadó, 2019).

8 *Cigány mese: a 60 éves Bada Márta festőművész kiállítása* (Budapest, Madách Színház Tolnay Szalon, 2011. április – kurátor), *Színekben oldott életek: Cigány festőnők a mai Magyarországon* (Budapest, Nemzeti Színház, 2011. szeptember – kurátor Alföldi Róberttel), *Földi paradicsom: Bada Márta kiállítása* (Budapest, Kolta Galéria, 2011. november – rendező), *Roma festőnők Magyarországon – a Roma-net európai uniós projekt kiállítása* (Budapest, Kesztyűgyár Közösségi Ház, 2013. január–február – kurátor).

9 „»Az Országok dolga férfiakot illet, a Leányi Nemnek gondgya a szép erkölcs«”: Néhány iskoladráma női szerepeinek dramaturgiai vizsgálata” in *A magyar színjáték honi és európai gyökerei: Tanulmányok Kilián István tiszteletére*, szerk. DEMETER Júlia, 327–336 (Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 2003); „Színésznők a hivatásos színjátszás hajnalán”, in *Színházvilág – Világszínház*, szerk. CZIBULA Katalin, 253–254 (Budapest: Ráció Kiadó, 2008); „Művészlét? Értelmiségi lét?: Egzisztenciateremtési lehetőségek nőknek a 18–19. században”, in *Mesél(het)ő női történetek?! : Női narratívák irodalomban, tudományokban*

2009-ben kapcsolódott be a Debreceni Egyetemen folyó Kazinczy-kutatásokba. A kritikai kiadás egyik sajtó alá rendezőjeként Demeter Júliával közösen Kazinczy drámafordításait adta ki,¹⁰ nagyon alapos jegyzetekkel, kísérő tanulmányokkal, a szerző iránti tisztelettel és empátiával. Kazinczy ugyanis egyik kedvenc szerzője volt: színes képeskönyvet is készített róla, ugyancsak Demeter Júliával,¹¹ mert nemcsak a költő, a drámafordító, a levélíró Kazinczy érdekelte szenvedélyesen, hanem az *ember* is, s mert nemcsak a tudomány érdekelte, hanem a tudományos ismeretterjesztés, a tudás érthető, élvezetes formában való átadása is.

A szövegek és a szerzők iránti szenvedély vezette őt a drámafordító Katona Józsefhez az utóbbi években. A Pécsi Egyetemen készülő kritikai kiadásban Katona József németből fordított drámáinak megjelentetése volt a feladata. Már elkészítette az első résztanulmányokat, az első konferencia-előadásokat, a legutolsót pontosan a halála előtt egy hónappal, szeptember 9-én tartotta meg a Partiumi Keresztény Egyetem által szervezett ménesi (Arad-hegyaljai) konferencián *Katona József mint drámafordító* címmel – szokása ellenére már nem írta meg a szöveget, de a részletes képes prezentáció alapján olyan lebilincselően, derűsen adott elő, hogy a résztvevők közül senki sem gondolta, hogy utoljára hallhatja őt...

„Tsak emberi szeretettel lehet az embereket meg nyerni és a’ virtusra vezérelni” – ezt a Katona József-idézetet választotta egyik tanulmánya címének.¹² Ez a szeretet vezérelte őt is. A belőle áradó szeretettel és kedvességgel nyerte meg a kollégákat, és ez a szeretet vezette pedagógusi munkájában is. Mindenkinek segített, mindenki terhére magára vette, miközben a sajátja elviselésére már nem maradt ereje. S bár nem panaszkodott, de bántotta a méltánytalanság is: hiába volt az elismerésre méltó tudományos teljesítmény, évekkel a habilitáció után is főiskolai docens maradt. A címek és rangok mulandóak, elmossa őket az idő, de a tanulmányok, az általa felfedezett szövegek, a gondosan elkészített, az utókor számára készülő szövegkiadások megmaradnak, s mindig ott lesznek a virtuális vagy valódi könyvespolcokon. Ahogy megmarad az ő emléke is. Mindannyiunknak hiányozni fog.

Pintér Márta Zsuzsanna

és művészetekben, szerk. CZIBULA Katalin és KORDICS Noémi, 27–49 (Budapest–Nagyvárad: Protea Kulturális Egyesület–Partium Kiadó, 2011); „Női szerepek a vallási reprezentáció centrumában a 18. század második felében”, in *A nők és a régi magyarországi vallásosság*, szerk. BAJÁKI Rita és BÁTHORY Orsolya, 71–87 (Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2015).

10 KAZINCZY Ferenc, *Külföldi Játsszósín*, s. a. r. CZIBULA Katalin és DEMETER Júlia, Kazinczy Ferenc művei (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009).

11 *Szenvedelmek, szenvedélyek: Kazinczy Ferenc magánvilága*, szerk. CZIBULA Katalin és DEMETER Júlia (Budapest: Protea Kulturális Egyesület–Partium Kiadó, 2009).

12 „»Tsak emberi szeretettel lehet az embereket meg nyerni és a’ virtusra vezérelni«: Katona József és a templomos lovagok”, in *Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. BAJÁKI Rita et al., 122–131 (Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2017).